

O »Raspetom Bogu« Jürgena Moltmanna U povodu hrvatskoga prijevoda

Danijel Tolvajčić

Zagreb je 20. svibnja 2005. posjetio istaknuti protestantski teolog i jedan od najvećih religijskih mislilaca prošloga stoljeća profesor emeritus dr. Jürgen Moltmann s tübingenškog sveučilišta. Njegov je dolazak organizirao teološki fakultet Crkava reformacijske baštine »Matija Vlačić Ilirik«, a povod je bila promocija hrvatskog izdanja njegova kapitalnog i »klasičnog« teološkog djela *Raspeti Bog. Kristov križ kao temelj i kritika kršćanske teologije* (*Der gekreuzigte Gott: Das Kreuz Christi als Grund und Kritik christlicher Theologie*, München, 1972.). Knjiga je izašla kod riječkog izdavača Ex Libris, kao prva u nizu Biblioteka Eumenica, a djelo je preveo dr. Željko Pavić. Važno je naglasiti kako je dr. Moltmann prije same promocije knjige održao i predavanje u knjižnici »Bogdan Ogrizović« pod naslovom: »*Nije li povjerenje dobro, a kontrola još bolja? O slobodi i sigurnosti u 'slobodnom' svijetu*«.

*
* *

Iako je Moltmannovo značenje neizmjereno, na hrvatskoj teološkoj sceni, osim malobrojnih iznimaka, ipak nema nekakva sustavnijeg istraživanja njegove teologije. A ovaj je novoprevedeni spis samo njezino srce. No, možda bi na početku, kako bismo dobili ispravan kontekst, trebalo izreći nekoliko riječi o samom Moltmannu i njegovoj teologiji.

Jürgen Moltmann rođen je u Hamburgu godine 1926. Nakon Drugoga svjetskog rata, obraćajući se od ratnih strahota Bogu, studira teologiju, biva zaređen, te studij završava godine 1952. doktoratom na göttingenškom sveučilištu. Nakon prvobitnoga snažnog Barthova utjecaja Moltmann želi nadići ograničenja dijalektičke teologije, posebno s obzirom na novonastale poslije-

ratne političke mogućnosti i kulturalne promjene. Stoga i mnogi pokušavaju njegovu teologiju prozvati *političkom teologijom*, što je zapravo samo ograničavanje neizmjereno šire i bogatije Moltmannove perspektive. No određeno obilježje »političnosti« ostaje lajtmotiv ove teologije. Osim »politike« i *kršćanska* je *nada* važan motiv njegove misli, što je i obilježilo recepciju njegove teologije.

Svoj uspon u teologiji Moltmann duguje djelu *Teologija Nade* (*Theologie der Hoffnung. Untersuchungen zur Begründung und zu den Konsequenzen einer christlicher Eschatologie*, München, 1964.). Moltmann tu, uzimajući u obzir neke filozofijske dosege Ernesta Blocha, teološki promišlja *fenomen nade*, polazeći od vlastita iskustva kao ratnog zatvorenika (koje ga je i odvelo na studij teologije) izgrađujući teologiju nade u dolazak kraljevstva Božjeg. Na taj se spis nadovezuje i ovdje predstavljena knjiga – *Raspeti Bog*, a s trećim spisom *Crkva u snazi Duha* (*Kirche in der Kraft der Geistes. Ein Beitrag zur Messchianischen Ekklesiology*, München, 1975.) čini svojevrsnu *programatsku trilogiju* u kojoj Moltmann izlaže načela svoje teologije. To je teologija koja živi iz nade koja proizlazi iz vjere u Raspetog i aktivno se zalaže za čovjeka, iščekujući njegov ponovni dolazak – paruziju, uz napomenu da u samome njezinu središtu stoji Raspeti Bog i njegov križ kao njezina norma i korektiv. A u ovom se djelu ta teologija očituje na raskošan način. I sâm Moltmann, u *Predgovoru hrvatskom izdanju* ove knjige, ističe *Raspetog Boga* kao knjigu koja mu je najdraža.

*

* *

Djelo je podijeljeno u osam odsjeka.

Prvi odsjek pod naslovom *Identitet i relevantnost vjere* raspravlja upravo o kršćanstvu u današnjemu društvenom kontekstu – što je to što nas čini kršćanima? Ako je Kristov križ kriterij teologije koja pretendira biti refleksija o kršćanskoj vjeri, gdje se ta vjera očituje? Gdje se očituje njezin *identitet* i po čemu bi to ona bila danas *relevantna*? Po Moltmannu to, sigurno, nisu okamenjeni dogmatizmi, biblijski fundamentalizam ili neplodni konzervativizam. Istinski kršćanski identitet proizlazi iz *solidarnosti* i *zalaganja u konkretnoj političko-društvenoj situ-*

aciji, dapače u svojevrsnom *gubljenju identiteta* kako bi se bilo s drugim: »Ne možemo se držati sebe samih, već samo očitovati na drugima. U tuđini se pita o zavičaju. U otuđenju se traži za identitetom. U mržnji nam se očituje ljubav, a u sukobu mir« (str. 27). Kršćani, polazeći od križa, moraju pronaći svoj identitet u neidentificiranju s interesima i zahtjevima društva, ali i kroz kritiku »tradiranih solidariziranja etabliranih crkvi s društvenim autoritetom, zakonom i poretkom« (str. 27). Istinska je kršćanska vjera uvijek radikalna.

Drugi odsjek *Otpor križa njegovim tumačenjima* tematizira kršćansku krivu »naviknutost« na križ. Križ je postao spasenjska teorija. Sablazan je križa, hegelovski, okićena ružama. A to nije istinsko kršćanstvo. Križ se, misli Moltmann, ne može voljeti jer to vodi do »kršćansko-građanskog svijeta« i »kršćanstva kao religije suvremenog društva« (str. 49); križ jest bio i mora biti sablazan, a »kršćani koji nemaju osjećaj da moraju bježati od ovoga raspetoga svakako ga nisu shvatili dovoljno radikalno«. (str. 49). Kroz ovu se prizmu promišljaju dalje i *kult križa* (str. 53), njegova *mistika* (str. 57), *nasljedovanje* (str. 66) te konačno i *teologija križa* (str. 79).

Treći odsjek, *Pitanja o Isusu*, kao i dva iduća, tematizira neka važnija *kristološka* pitanja poput onih o Isusovu *božanstvu* (str. 102) i *čovještvu* (str. 110), potom o njegovoj *mesijanskoj ulozi* (str. 117) te konačno o *stavu* njegove zajednice-*Crkve o njemu* (str. 122). Polazišta za Moltmanna jesu upravo problemska pitanja: »Ali tko je bio Isus iz Nazareta i što on znači za čovječanstvo? Je li on bio prorok koji je ljudima izrazio Božju volju? Je li on bio spasitelj koji je donio ono spasenje za kojim čeznu svi potrebiti ljudi? Je li on utjelovio Boga u svijetu ili istinsko čovječstvo pred Bogom? Kojim se pitanjem može pristupiti njegovoj osobi i povijesti?« (str. 95-96).

Posebno se analiziraju *klasični koncepti o Bogu* kao neprolaznom, besmrtnom i bez mogućnosti patnje u svjetlu Kristova križa, ali i neki kristološki naglasci koji polaze od klasičnoga njemačkog idealizma, posebno Fichtea i Hegela. Potom se analiziraju neki problemi »*isusologije*«, *mesijanizma*, te konačno zaključuje kako u perspektivi *crkvenih izričaja o Kristu* uvijek ostaju Isusovo ime i povijest, dok su drugi izričaji podvrgnuti trajnoj promjeni: »kristologija je zato bitno nedovršena i stalno potrebuje reviziju« (str. 126).

Idući se odsjek, pod naslovom *Isusov povijesni proces*, bavi upravo pokušajem iznalaženja i razumijevanja ispravnoga povijesnog i teološkog konteksta Isusova života i djelovanja. Moltmann pokušava »doći do razumijevanja Raspetoga, i to najprije u svjetlu njegova života i djelovanja koje je dovelo do razapinjavanja te zatim u svjetlu eshatološke vjere koja naviješta njegovo uskrsnuće od mrtvih, a time i njega kao Krista.« (str. 127). Autor se odlučuje za *integralni pristup*, ne dajući prednost jednostrano ni kristologiji ni isusologiji. *Historijski se i teološki pristup* međusobno nadopunjuju i interpretiraju. Potom se u tome ključu pokušava razumjeti i sama kristologija kao temeljna teološka disciplina, ali i bitni elementi »Isusova puta ka križu«: optužba za bogohuljenje u odnosu prema Zakonu (str. 147); njegovo »buntovništvo« u odnosu prema vlastima (str. 156) i konačno njegova napuštenost od Boga na križu (str. 168).

U petom odsjeku, pod naslovom *Eshatološki proces Isusa Krista*, Moltmann promišlja odnos eshatologije i povijesti (str. 179), potom samo Isusovo uskrsnuće (str. 186), zatim značenje križa uskrsloga Krista (str. 201) i konačno budućnost Boga u perspektivi raspetoga Krista. Autor želi osobu povijesnog Isusa spoznati iz perspektive uskrsnuća i eshatoloških očekivanja. Pritom se ponovno ističe nerazdruživost povijesnog i teološko-eschatološkog vida Isusove osobe: »historijski Isus nije 'polovica Krista', a uskrsli Krist nije druga polovica Isusa. Radi se o jednoj te istoj osobi i njezinoj jedinstvenoj povijesti. Uskrsli Krist jest historijski i raspeti Isus i obratno« (str. 179).

U šestom odsjeku – *Raspeti Bog* – Moltmann, nakon kristoloških izvoda u prethodnim trima odsjecima, daje osvrt na posljedice jedne teologije Raspetoga na samu sustavnu teologiju, prvotno upravo na kršćanski pojam Boga: »Što znači Isusov križ za Boga samog?« (str. 224). Autor analizira iskaze o 'Božjoj smrti' u staroprotestantskoj teologiji, potom kod nekih istaknutijih katoličkih autora (Rahner, H. U. von Balthasar), u Karla Bartha i u novijoj protestantskoj teologiji. Autor zaključuje kako je Isusova smrt na križu, iako nije jedina tema, *središte* cjelokupne teologije. To je i svojevrsno metodološko načelo kršćanske teologije.

Potom se tematizira ova problematika s pogledom na teizam (str. 233), ateizam (str. 248) nauk o dvjema Kristovim naravima i njegovoj patnji (str. 259), teologiji križa kao bitnom aspektu tri-

nitarne teologije (str. 269) i konačno s obzirom na borbu teizma i ateizma (str. 285), pitanja patnje, pravednosti i revolta (str. 289), eshatologiju (str. 293.) i napokon u kontekstu iskustva ljudskog života u, kako Moltmann kaže, *pathosu* Boga (str. 307).

Sedmi odsjek (*Putovi k psihičkom oslobođenju čovjeka*) i osmi odsjek (*Putovi k političkom oslobođenju čovjeka*) bave se čovjekom i njegovim oslobođenjem. »Tko je čovjek s obzirom na odbačenog i u Božjoj slobodi uskrsnulog Sina Čovječjega?« (str. 323). Moltmann misli na konkretno oslobođenje.

Koje su psihološke posljedice jedne *antropologije križa* koja je u dijalogu s »drugim slikama čovjeka»? Poglavitito se to odnosi na Freudovu psihoanalizu, uz stavljanje posebnog naglaska na *dijalog psihoanalize i teologije* (str. 326 i dalje) unutar kojega se promišljaju neki Freudovi doprinosi. Riječ je o vrlo zanimljivoj teološkoj obradbi Freudove psihologije.

No čovjek je i političko biće. Moltmann nudi koncept jedne *političke teologije inspirirane Kristovim križem*. To je jedna radikalna, beskompromisna teologija koja ne šteti ni društvu ni Crkvu od radikalne i upravo oslobađajuće kritike. Teologija je ta, ako želi biti istinska, koja je nužno *oslobađajuća*: »promisli li kršćanska teologija o svojim političkim dimenzijama, tada to područje vidi uvijek zaposjednuto političkim religijama i političkim teologijama u kojima vladaju politički interesi religije, teologije i crkvenog vodstva. Bez samooslobođenja kršćanske teologije od potreba i zahtjeva vladajućih političkih religija ne dolazi se ni do kakve oslobađajuće teologije« (str. 359).

Završna poglavlja pokazuju kamo smjera Moltmannova teologija: ona ne ostaje puko dociranje ili isprazna akademska apstrakcija, nego upućuje na nužnost kršćanske prakse, koja vodi, polazeći od Raspetoga, k oslobađanju čovjeka.

Ističe se upravo radikalna odluka za siromašne i odbačene, i to na praktičnoj razini, jer – bitna je odrednica teologije križa njezina *političnost* – i to ne u nekakvom politikanskom smislu, smatra Moltmann, nego u aktivnoj zauzetosti za one kojima je naša pomoć potrebna. Tu se iznosi jedan koncept teologije koja više ne želi biti teologija nekakve »državne religije«, nego upravo aktivna i stoga radikalna teologija koja proizlazi iz križa i time nadilazi bilo kakva »klasna« ili »nacionalna« obilježja: »kršćanstvo nije nastalo kao nacionalna ili klasna religija. Kao vladaju-

ća religija vladara ono mora poreći svoje porijeklo u Raspetome i izgubiti svoj identitet. Raspeti je Bog u stvari jedan nedržavni i besklasni Bog. No, zbog toga on nije nepolitični Bog. On je Bog siromašnih, potlačenih i poniženih. Vladavina politički raspetog Krista može se proširiti samo s oslobađanjem od oblika vladavine koji uzrokuju apatiju i od političkih religija koje ih stabiliziraju« (str. 368).

*
* *

Moltmann tu daje jedan istinski impresivan nacrt teologije koja je radikalno na strani čovjeka i njegove slobode i koja je trajno aktualna. Pogotovo se ta njezina aktualnost očituje danas u našem društveno-političkom, ali i religijskom kontekstu sa svim višedimenzionalnim problemima koje on danas nosi. Iščitavajući ovu knjigu mogu se povući mnoge paralele u kojima se i sami možemo prepoznati i ispitati vlastitu vjernost svojoj kršćanskoj životnoj opciji ili, kako Moltmann kaže, našu »kršćanstvenost«. Stoga je prijevod Moltmannove knjige dobitak za hrvatsku teologiju, ali i za hrvatsku kulturu uopće.